

честі. Честь є стрижнем, головною формою моральної самосвідомості окремої особистості та основою морального світогляду суспільства, що часто визначає хід історії людства.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що в сучасному постнекласичному дискурсі честь постає життєтворчим орієнтиром, принципом увідповіднення особистості до соціокультурної цілісності, в якій вона існує. Це не просто відповідність до вимог тієї чи іншої спільноти, корпорації, а постійне стимулювання внутрішньої цілісності і, обов'язково, увідповіднення цілісності світу.

Честь окреслює шляхи самовизначення людини і засоби її самотворення. Ці процеси зумовлюються впливом різноманітних аспектів честі: професійної, громадянської, особистісної. При цьому особистісна честь є стрижневою формою, котра містить смислове навантаження “честі людини взагалі”, яка і демонструє її принципову моральну цінність, а також нормативно-ціннісне ставлення до інших людей, до оточуючого світу. Отже, стає зрозумілим, якої значущості набуває феномен честі для подолання кризових явищ у нашому суспільстві, для реалізації нових завдань філософії освіти. Подальші дослідження інтерпретаційних можливостей честі у рамках сучасного філософсько-педагогічного дискурсу ми вважаємо особливо актуальними у контексті стратегій національного відродження та духовного оновлення в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апель К.-О. Трансформация философии / Пер. с нем. – М.: Логос, 2001. – 344 с.
2. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: Автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07/ НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К., 2004. – 42с.
3. Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2003. – № 2, 3.
4. Дяченко К.А. Феномен честі як складова освітнього процесу // Гуманізація вищої освіти: філософські виміри. – Суми: СумДУ, 2003. – С.35-36.
5. Кізіма В. Ідея та принципи постнекласичної освіти // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2003. – № 2. – С.20-23.
6. Кримський С.Б. Уособлення як шлях самотворення людини // Філософсько-антропологічні читання. – Вип. 1. – К.: Інститут філософії НАН України, 1996. – С. 37-47.
7. Ленк Г. Моральні кодекси – поміж гарною видимістю і “тяжкою” повсякденною реальністю // Магістріум. Історико-філософські студії. – Вип І. – К., 1998. – С.127-136.
8. Марков Б.В. Философская антропология. Очерки истории и теории – С-Пб.: Лань, 1997. – 384 с.
9. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
10. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла / Пер. с англ. и нем. – М.: Прогресс, 1990. – 366 с.
12. Юнг К.Г. Архетип и символ / Пер. с англ. и нем. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.

УДК 37.032

В.М. Бордюк

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СИСТЕМИ СТАРШОКЛАСНИКІВ (ЖИТТЄТВОРЧИЙ АСПЕКТ)

У статті, на основі провідних наукових підходів до аналізу життєтворчості, висвітлюються завдання педагогіки “мистецтва жити”. Автором піднято проблему формування системи життєтворчих цінностей старшокласників.

In the article on the basis of leading scientific approaches to the analysis of vital creation the tasks of pedagogic of “art are lighted to live”. By an author heaved up the problem of forming of the system of vitally creative values of senior pupils.

Постановка проблеми.

Сучасні світові соціально-економічні перетворення потребують активізації розвитку особистості. Провідна місія при цьому покладається на систему освіти, що є рушійною силою у розбудові суспільства.

Як засвідчують дослідження В.П. Беспалька[1], традиційна стратегія освіти гальмує розвиток загальних і спеціальних здібностей молодого людини, що породжує значну кількість людей, не придатних самостійно віднайти своє місце у суспільстві, усвідомити особисте призначення, стати професіоналом у певній діяльності та й, зрештою, впевнено й успішно творити власне життя.

Засновники феноменологічного вивчення людини (Едмунд Гуссерль та ін.) осмислюють проблеми людини, особистості, її сутність, виключно актуально для педагогіки, яка активно проводить пошук нових парадигм та технологій виховання, механізмів формування та становлення особистості. Педагогіка сьогодення повинна бути запорукою формування своїх вихованців як повноправних господарів власного життя. Таких, що зможуть реалізуватися у майбутньому; що чітко вбачають сферу застосування своїх здібностей; що зможуть зберігати чесність і порядність, цінують особистість інших; є господарями своєї долі. Ці та низка інших завдань, що пов'язані з процесами самоактуалізації, самозросту, самореалізації можливо вирішувати, використовуючи мистецтво “**життєтворчості**”.

Освітньо-виховний процес, побудований на парадигмі навчання учнів життєтворчості, відповідає вимогам сучасного цивілізованого світу та є умовою реалізації тенденцій трансформації українського суспільства у XXI столітті. Саме через формування у молодого покоління системи життєтворчих цінностей необхідно відкинути віджиту освітню парадигму XX століття, відкриваючи простір до творення і творчості.

Результати теоретичного аналізу проблеми.

Теоретичні і прикладні аспекти життєтворчості пов'язані з поняттям творчої особистості (В.Дружинін, В.Моляко, Я.Пономарьов та ін.), її саморозвитку (Г.Костюк та ін.), самореалізації (Л.Костильова, Н.Сарджвеладзе та ін.), самоактуалізації (Н.Калініна, А.Маслоу та ін.), саморегуляції, особистісного зростання (Н.Бітянова, В.Козлов, К.Роджерс та ін.) та виступають предметом досліджень як академічного напрямку (Н.Ануфрієва, І.Бех, О.Донченко, Г.Несен, Л.Сохань, А.Сухоруков, П.Титаренко, В.Шинкарук, М.Шульга та ін.), так і новітніх підходів до вивчення закономірностей внутрішнього світу людини (В.Козлов, О.Орлов, С.Степанов, І.Семенов та ін.).

Ідея життєтворчості є провідною для сучасної педагогічної теорії. Життєтворчість – це не лише шлях до саморозвитку, це не лише зовнішній предмет творчості, а й внутрішній, коли людина вибудовує власне життя відповідно до певного морального позитивного задуму, що у кінцевому підсумку збігається з загальнолюдським. Проблема життєтворчості зосереджується на проблемі творення себе, побудові власного життя, виходячи із особистості, її духовного світу, світогляду, цілей, устремлінь, у кінцевому підсумку – з розуміння нею сенсу життя.

Життєтворчість – особлива і вища форма вияву творчої природи людини; це духовно-практична діяльність особистості, спрямована на творче проектування та здійснення її життєвого проекту[2]. Життєтворчість – це самостійний творчий вибір особистістю стратегій свого життя, це вибір необхідних засобів для самореалізації. А тому завданням школи і суспільства в цілому має бути впровадження життєвої стратегії виховання, яка забезпечувала б набуття особистістю позитивної складової життєвої компетентності.

Український філософ В.С. Возняк цілком слушно зазначає, що шкільні та студентські роки – не “підготовка до життя”, а саме життя, і, можливо, найкраща його частина. Тому, на його думку, педагогічний процес доцільно розглядати не як власне “педагогічний”, а як життєтворчий процес, за якого особистість у самому цьому процесі творить саму себе і своє життя.

Виходячи з такої позиції, школа зможе виконувати основне соціальне замовлення, а саме: формування особистості, конкурентноздатної у суспільстві з ринковою економікою, уміючої визначати власні життєві стратегії, орієнтуватися у системі суперечливих і неоднозначних цінностей, визначати власний життєвий стиль.

Педагогіка життєтворчості – галузь педагогічної науки, що становить сукупність теоретичних і практичних аспектів про плекання людини як творця, проектувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості.

Висвітлюючи основні завдання педагогіки життєтворчості, проаналізуємо провідні підходи до аналізу життєтворчості[3].

1. Філософсько-антропологічний, соціально-психологічний підхід (О.Донченко, Г.Несен, Л.Сохань, Т.Титаренко та ін.). Сутність життєтворчості розуміється як духовно-практична діяльність особистості, що спрямована на творче здійснення свого індивідуального життя. Це своєрідний процес формування образу світу, відбиття у свідомості цілісної картини життя і розробка стратегії життя.

2. Рефлексивно-гуманістичний, акмеологічний підхід (Є.Варламова, С.Степанов, І.Семенов та ін.) сформований на основі уявлення щодо унікальності людини як базису її особистої і життєвої продуктивності. Життєтворчість – життєва стратегія; це особливий тип життєдіяльності, у якому кожна мить життя є творчим актом, що здійснюється через саморозвиток, соціотворчість, культуротворчість.

3. Діяльнісний, системний підхід (А.Сухоруков) – це бачення творчості як інтегральної характеристики життєвих виявів особистості. Життєтворчість – особлива спрямованість розвитку зрілої, адаптованої особистості, що виявляється в закономірностях динаміки смислової сфери.

Грунтуючись на таких підходах, педагогіка життєтворчості ставить перед собою вирішення наступних завдань[2;4]:

1. Формування вміння і високої майстерності у творчій побудові особистістю свого життя, що базується на глибокому знанні життя, розвиненій самосвідомості та володінні системою засобів, методів, технологій програмування, конструювання і здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту.

2. Формування системи життєтворчих цінностей, яка характеризувала б людину з погляду її життєтворчості, як цілеспрямовану, вміючу підпорядковувати свою повсякденну життєдіяльність досягненню головних цілей. Життєтворчі цінності, які були б своєрідними формами сприйняття, переживання, оцінки індивідуальних життєвих прагнень і дій особистості.

3. Розробка стратегії життя як вузлової ланки у технології життєтворчості, яка є ідеальною, ймовірною, динамічною моделлю свідомої побудови і здійснення особистістю свого життя з урахуванням життєвої перспективи.

4. Сприяти становленню в індивіда концепції життя – уявлення людини про цілі і зміст людського життя, про своє місце і призначення, що можливо за умови високого рівня розвитку самосвідомості.

5. Самовдосконалення особистості, набуття нею якостей, необхідних для самостійної і творчої побудови власного життя.

6. Врахування самотності та особливостей соціального і культурного контексту життя людини на різних вікових етапах; особливостей внутрішнього світу.

7. Створення умов для повноцінної реалізації сутнісних творчих сил кожного вихованця.

Ю.В.Сичов зазначає, що індивідуальний світ особистості формується не тільки в залежності від відносин у межах усього суспільства, а і значною мірою від безпосередніх, конкретних умов, системи цінностей, традицій і правил, що діють у цій групі, під впливом прямих контактів із близькими людьми.

Отже, перед навчально-виховним процесом постає завдання допомогти людині “вирости” в особистість і озброїтись необхідними засобами життєвої компетентності.

Вирішення цього завдання можливе через вплив на систему цінностей учня (Анциферова Л, Кроник А, Кроник Е.).

С.Ф.Анісімов[5] відмічає подвійність “народження” людини: спочатку фізично – в акті народження, а потім духовно – в на учінні, навчанні, вихованні, формуванні духовних якостей особистості та засвоєнні системи цінностей.

Цінність – категорія філософська. Укладач тлумачно-словотворчого словника Єфремова подає розуміння терміну “цінність”, як те, що має величезне культурне значення. У радянському енциклопедичному словнику категорія “цінність” тлумачиться як позитивна чи негативна значимість об’єктів навколишнього світу для людини, класу, групи, суспільства в цілому, що визначається не їхніми властивостями самими по собі, а їхнім значенням у сфері людської життєдіяльності, інтересів і потреб, соціальних стосунків. Також “цінність” виступає критерієм оцінки цієї значимості, що виражається у моральних принципах і нормах, ідеалах, установках, цілях [6: 1473]. За філософським словником “Вікіпедія” (Вільна енциклопедія), цінністю вважається будь-яке матеріальне чи ідеальне явище, яке має значення для людини, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе.

Переносючи категорію “цінність” у площину мистецтва життєтворчості, слід глибинно аналізувати вище наведені визначення, спираючись на поняття “ціннісних орієнтацій”. Саме ціннісні орієнтації є відносно стійкою системою спрямованості інтересів і потреб особистості, що, у свою чергу, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей [7: 357].

Вивчення цінностей має давню традицію в науці. Так, Б.Г. Ананьєв [8] розглядає цінності і ціннісні утворення як базові первинні властивості особистості, що визначають поведінку та формують характер індивіда. С.Л.Рубінштейн [9] включає індивідуальні цінності в динамічні тенденції, що є виявом спрямованості особистості. На визначальну роль цінностей у пошуку та реалізації сенсу життя в побудові соціальних взаємин вказували Б.Братусь, Ф.Василюк, Д.Леонт'єв, В.Франкл та інші вчені. Дослідники психології життєтворчості І.Бекешкіна, В.Тихонович, М.Шульга вказують, що на ґрунті системи ціннісних орієнтацій особистості формується система її смислотворчих орієнтацій. Поряд із тим, згідно з дослідженнями Л.Кравченко [10], саме цінності займають провідну роль у дослідженні механізмів життєвих виборів.

Проблему **життєтворчих цінностей** розглядають як проблему ставлень особистості до дійсності. Під поняттям ціннісне ставлення, розуміємо активне, суб’єктивне ставлення учня до різних сфер життєдіяльності – Природи, Культури, Людей, “Я”. Саме у ціннісному ставленні як у формі свідомості виявляється нормативно-оцінне, вибіркове ставлення зростаючої особистості до навколишнього. Воно засвідчує, які саме цінності набувають для учня особистісної значущості, особистісного смислу (О.М. Леонт'єв, М.Ф. Добринін, В.С. Мухіна).

З вище наведених аргументів випливає, що **життєтворчі цінності** – це відносно стійка система спрямованості особистості на задоволення потреби творчої побудови свого життя та здійснення власного життєвого проекту.

Особистість старшокласника знаходиться на етапі формування і удосконалення набутих раніше ціннісних утворень, що в результаті мають стати основою мистецтва життєтворчості, засобом самореалізації, саморозвитку, самоактуалізації.

Проблема життєтворчої особистості співвідноситься з категоріями визначених раніше у психолого-педагогічній науці проблем адаптованої (А.Реан, М.Семилеткіна та ін.), духовно зрілої, розвиненої (І.Бех), творчої або креативної (В.Дружинін, В.Дунчев, В.Козленко та ін.), зрілої, акмеологічної (Н.Битянова, І.Семенов, С.Степанов та ін.), самоактуалізованої (А.Маслоу, К.Роджерс та ін.) особистості, що спрямовується на розв’язання життєвих завдань.

І. Бех вважає адекватним індикатором розвиненої особистості сформовану систему духовних цінностей, якими вона володіє як власними якостями, що у підсумку підвищує рівень її цілісності [11: 200]. Відтак можемо говорити про **самовизначення** старшокласників **на основі власних задатків**.

Наступним етапом, опираючись на самовизначення, має стати **формування перспективного життєвого сценарію**. У контексті цієї соціально-психологічної проблеми, гуманістична психологія (А.Маслоу, Р.Мей, К.Роджер) визначає такий спосіб: передусім для успішної побудови життєвого сценарію особистість має бути високоадаптованою, для якої характерним є позитивна, цілісна спрямованість як на сприйняття внутрішнього, так і зовнішнього світу. Для цього у старшокласників має вибудовуватися система здібностей. Так, на думку С.Степанова, здібності, що стосуються життєтворчості, передбачають здатність людини орієнтуватися у життєвих ситуаціях, робити вибір, який забезпечує успіх. Тому для старшокласників важливим є **досягнення** у вибраній ними сфері діяльності **первинних ситуацій успіху**.

На думку психолога А.Белкіна, важливо мати на увазі, що навіть одноразове переживання успіху може так змінити психологічне самопочуття, що різко змінює ритм і стиль діяльності, взаємини зі своєрідним пусковим механізмом подальшого руху особистості. У тих випадках, коли очікування старшокласника співпадають чи перевершують очікування навколишніх, найбільш значимих для особистості, можна говорити про успіх. Може змінюватися те коло людей, думку яких цінує учень, але суть успіху не змінюється. У разі, коли успіх стає стійким, постійним, на базі цього стану можуть формуватися стійкі почуття задоволення, формуються нові, більш сильні мотиви діяльності, змінюються рівень самооцінки, самоповаги. Так виникає **перспектива виходу** учня **на чергові ситуації успіху**, вже за інших обставин та в інших референтних групах.

Потреба у саморозвитку, самоактуалізації є основоположною властивістю зрілої особистості (А.Рєан). Ідея саморозвитку і самореалізації є центральною для багатьох сучасних концепцій про людину (А.Маслоу, К.Роджерс, Е.Фромм, А.Асмолов, В.Зінченко, Є.Моргунов та ін.). Центральне місце в ідеї “самості” (самореалізації, самвдосконалення, саморозвитку) належить і акмеології.

Актуальність потреби у саморозвитку, прагнення до самовдосконалення і самореалізації є величезною цінністю. Вона показник особистісної зрілості та одночасно умова її досягнення. Постійне прагнення до саморозвитку не лише приносить і закріплює успіх на професійній ниві, але і сприяє професійному довголіттю, що неодноразово доводилося експериментально[12].

Метою людського існування є як власне удосконалення, так і благополуччя навколишніх, оскільки пошук одного лише “особистого щастя” призводить до егоцентризму, тоді як постійне прагнення про “вдосконалення інших” не дає нічого, крім невдоволеності (І.Кант).

Висновки

Життєтворчість – особливий тип життєдіяльності, за яким кожна мить життя є творчим актом, потенційною інновацією в будь-якій сфері життя людини та культури, що забезпечується та одночасно результується унікальністю людини. Педагогіка життєтворчості як особлива галузь педагогічної науки серед завдань виділяє формування системи цінностей, яка б характеризувала людину з погляду її життєтворчості.

У межах проблеми життєтворчих цінностей старшокласників, на основі аналізу психолого-педагогічних джерел, визначено наступні життєтворчі цінності:

1. Самовизначення на основі власних задатків.
2. Формування перспективного життєвого сценарію з опорою на самовизначення.
3. Досягнення в обраній сфері ситуацій успіху.

4. Саморозвиток через здатність до самоактуалізації, самореалізації, самовдосконалення.

5. Самоформування автентично спрямованої життєвої позиції професійного самовизначення старшокласника з розвитком відповідних рефлексів цілі і свободи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беспалько В.П. Не пора ли нам менять стратегию образования? // Педагогика, 2001. – № 9. – С.87-95.

2. Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч.-метод. посібник / Ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В.Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. – К., 1996. – 792с.
3. Ямницький В.М. Психологія життєтворчої активності особистості: Монографія. – Одеса: СВД Черкасов М.П., Рівне: РДГУ, 2004. – 360с.
4. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч./ Ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В.Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. – К., 1997. – Ч.1: Теорія і технологія життєтворчості – 392с.
5. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление. – М.: Мысль, 1988. – 253с.
6. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров; ред. кол. А.А. Гусев и др. – Изд. 4-е. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 1600с.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
8. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – С-Пб.: “Питер”, 2001. – 272с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – Т.2. – М.: Педагогика, 1989. – 328с.
10. Кравченко Л.С. Жизненный выбор личности (психологический анализ): Дис. ... канд. психол. наук. – М., 1988.
11. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 344с.
12. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – С-Пб.: “Питер”, 1999. – 416с.

УДК 37.032

І.В. Волошанська

СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНІ СТОСУНКИ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЙОГО ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

У статті обґрунтовується сутність суб'єкт-суб'єктних стосунків у виховному процесі, визначаються умови та обставини для реалізації виховання на демократичних, партнерських засадах. Аналізуються вимоги до зовнішнього управління виховним процесом з метою втілення суб'єкт-суб'єктних стосунків.

The essence of democratic relations in educational process as well as the conditions and circumstances for realization of educational process based on the principles of democracy are determined in this article. The requirements of the external control in the educational process with the purpose of embodiment democratic relations are analysed in the given article.

Актуальність дослідження. Сутність і позитивна сторона змін, що відбуваються у сучасній вітчизняній освіті полягає у тому, що всі перетворення, які здійснюються, ґрунтуються на парадигмі ціннісно-сміслового буття людини і керуються об'єктивною логікою історичного розвитку. Саме з останньої випливає необхідність визнання дитини як суб'єкта навчально-виховного процесу, бо лише при такій умові він буде оптимальним. Розвиток освіти на підґрунті демократизму та гуманізму вимагає переосмислення сутності характеру стосунків між вихователем та вихованцем. Авторитарна педагогіка не дозволяє дитині у повній мірі користуватися власною свободою, а виховання вільної, цілеспрямованої, гармонійно розвиненої особистості вимагає переосмислення підходів до її виховання.

Вітчизняна педагогіка нагромадила чималий досвід у цій сфері. Наукова спадщина К.Д. Ушинського дозволяє стверджувати, що розроблені ним педагогічні підходи щодо реалізації завдань демократичної педагогіки не втратили своєї актуальності і вимагають сьогодні лише практичної реалізації.

Проблеми побудови нової демократичної освітньої парадигми розв'язуються вченими-сучасниками (А.Бойко, О.Киричук, О. Дубасенюк, Т.Сущенко, Н.Дем'яненко, О. Сухомлинська та ін.). Питанням формування гуманних взаємин з урахуванням вікових особливостей присвятили свої праці А.Гончаренко, В. Білоусова, С.Золотухіна та інші.